

ชื่อวิทยานิพนธ์ : วิธีการใช้ยาสมุนไพรเชิงพุทธบูรณาการ
ผู้วิจัย : พระครูวิมลจิตตานุโยค สถลจิตโต (ศิริวัฒน์ วิชาผา)
ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. ป.ธ. ๗, พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด.
(พระพุทธศาสนา)
: ผศ. ดร. ประพันธ์ ศุภสร ป.ธ. ๗, พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด.
(พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๘ มีนาคม ๒๕๕๙

บทคัดย่อ

งานวิจัยวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาวิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาวิธีการใช้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยในปัจจุบัน และ (๓) เพื่อบูรณาการวิธีการใช้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยปัจจุบันกับวิธีการใช้สมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสารจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาและเอกสารวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า :

สมุนไพรมีคุณประโยชน์และมีค่าอยู่ในตัว ไม่ว่าจะถูกนำมาใช้หรือถูกทอดทิ้งตามสภาพธรรมชาติ สมุนไพรยังเป็นของคู่โลกคู่มนุษย์มาแต่โบราณ ความจริงที่ว่ามนุษย์รู้จักนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์เป็นยา เพื่อบำบัดและรักษาโรค สมุนไพรได้มาจากธรรมชาติของต้นไม้ชนิดต่างๆ ยังคงปฏิบัติสืบต่อเนื่องมาแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งมีพระพุทธบัญญัติและกล่าวถึงสมุนไพรในพระวินัยปิฎก โดยเฉพาะเภสัชชกัณฑ์ เช่น ขมิ้น จิง ดีปลี สมอ มะขามป้อม และมหาหิงค์ เป็นต้น ซึ่งในสมัยพุทธกาลนั้น ชีวกโกมารภัจ แพทย์ประจำราชสำนักและประจำพระพุทธองค์มีบทบาทสำคัญยิ่ง

ในวงการแพทย์แผนโบราณของไทยในปัจจุบันนี้ ยังคงปฏิบัติสืบต่อเนื่องมาแต่สมัยพุทธกาล อาจมีแตกต่างบ้างเรื่องวิธีการบำบัดรักษา ส่วนสมุนไพรและเครื่องประกอบไม่แตกต่างกันมากนัก สมุนไพรส่วนมากที่ใช้เป็นยายังคงเป็น รากไม้ ใบไม้ ผลไม้ ยางไม้ น้ำผาต เกลือแร่ ธาตุต่างๆ น้ำมันเหลวที่ได้จากสัตว์ และเภสัชทั้ง ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นต้น สมุนไพรที่กล่าวถึงทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นยาแผนโบราณและยาแผนปัจจุบัน เพื่อใช้บำบัดและรักษาโรค วิธีการใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาโรค คือการใช้รับประทาน ใช้ทา ใช้หยอด ใช้ฉีด ยาหรือการ

สุดคมควัน เป็นต้น ในที่นี้ได้แสดงตารางเปรียบเทียบให้เห็นสมุนไพรที่ใช้ในสมัยพุทธกาลกับที่ใช้ในแพทย์แผนไทยปัจจุบันไว้ด้วย

อย่างไรก็ตาม ยังมีโรคที่เกิดทางใจ อันเกิดแต่รัก โลภ โกรธ หลง ทำให้จิตเศร้าหมอง ดังนั้น จำเป็นต้องใช้วิธีบำบัดรักษาด้วยธรรมโอสธ โดยการใช้สวตมนต์ภาวนา เช่น สังฆวิธยาย โพชนงค์ ๗ พิจารณาสังขารให้เห็นสภาวะธรรมแห่งความเป็นจริง เช่น เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และ อนัตตา นอกจากนี้มีการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อคลายทุกข์ เมื่อจิตใจเป็นสุข ย่อมทำให้สุขภาพกายดีเป็นสุขตามไปด้วย โดยองค์รวมต้องมีการบูรณาการรักษาโรคทั้งกายและใจควบคู่กันไปตามแนวทางพระพุทธศาสนา

Dissertation Title : The Use of Herbal Medicines in Buddhist Integration

Researcher : Phrakhru Wimolcittanuyok Saññajitto (Siriwat Wichapa)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phramaha Somboon Uddhikaro, Dr., Pali VII, B.A., M.A.,
Ph.D. (Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr. Prapan Supasorn, Pali VII, B.A., M.A., Ph.D.
(Buddhist Studies)

Date of Graduation : 28 March 2016

Abstract

This dissertation entitled “**The Use of Herbal Medicines in Buddhist Integration**” is of 3 objectives: (1) to study Thai traditional herbs to decrease and cure the diseases in Buddhist scriptures, and (2) to study the herbs in Thai traditional medicines at present, and (3) to integrate the use of Thai traditional medicines with the Buddhist teachings. It is a documentary research searching all documents from Tipitaka and related subjects.

Research study are as found :

Medicinal herbs have their full value and advantage, either brought to be used or natural stand in the forests. However, medicinal herbs are still necessary side by side human’s life from the past time. Herbs have been taken from natural sources, especially from various kinds of plants and trees. Many of them were mentioned in Vinayapiṭaka, for example, longa, ginger, tamarind, and assafoetida, etc. To this regard, Jivaka Komarabhacca was a well-known doctor attached to royal court extended to the Buddha and his disciples at that time. To this particular, comparative tables showing the use of herbal medicines in Buddha’s time and the present days have been provided.

In Thai traditional physicians, medicinal herbs have been used and succeeded down generation to generation even today. Most of the herbs used as

medicines are roots, leaves, fruits, guttapercha, puckering, salt, minerals, oils from animals, the five medicines in Buddhism, i.e. butter, cheese, oil, honey, and sugar juice, etc. All these herbs are Thai traditional medicines from past to present in curing disease. Dosage has been used by taking, liniment, collyriums for disease of the eyes, snuff, and smoking, etc.

However, there are mental diseases caused from love, greed, hatred, and delusion, etc. which make mind impured. Thus it is necessary to decrease and get rid of them with Dhamma medicines by ways of Buddhist chantings, such a case of chanting a sutra of Bodhipakkhiyadhamma; considering this very compound body as its true nature of impermanence, suffering and non-self. Apart from these, the practice of samatha and vipassana meditation in order to release or get rid of sufferings due to the fact that happy mind resides in a happy body. As a whole there should be integrate how to cure both physical and mental diseases in parallel with Buddhist teachings.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ สำเร็จเป็นรูปเล่มลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิ เหล่านี้คือ พระสุธีธรรมมานวัตร (เทียบ สิริธนาโณ) ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ปัจจุบันคณบดี คณะพุทธศาสตร์ พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร คณบดีบัณฑิตวิทยาลัยปัจจุบันและดร.ประพันธ์ ศุภษร ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำแก้ไขวิทยานิพนธ์มาด้วยดี จึงขอขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ โดยเฉพาะขอเจริญพรขอบพระคุณอาจารย์ ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี ที่ปรึกษาทั่วไป ที่มีเมตตาแนะนำให้คำปรึกษา ช่วยแก้ไขปรับปรุงทั้งเนื้อหาสาระและภาษาให้เป็นที่เรียบร้อยบริบูรณ์ ทั้งขอเจริญพรขอบพระคุณ ดร.นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร ที่กรุณาจัดหาข้อมูลเพิ่มเติมและจัดพิมพ์รูปเล่มให้อย่างเรียบร้อย

ขอกราบขอบพระคุณพระราชปริยัติโกศล เจ้าอาวาสวัดใหม่พิเรนทร์ ผู้ได้อบรมแนะนำพร่ำสอน พร้อมทั้งสนับสนุนส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาในระดับหลักสูตรดุสิตบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาตั้งแต่ต้น และขอขอบพระคุณท่าน พระครูพัฒนกิจจานุยุต และท่าน พระครูปิยะจันทภาส ผู้เป็นกำลังสนับสนุนทุนวิจัยส่วนหนึ่ง และขอเจริญพรขอบคุณ พลตรียุทธการ บุญน้อย พร้อมด้วยคุณหญิงแก้วใจ บุญน้อย ผู้อุปถัมภ์บำรุงรวมทั้งถวายทุนการศึกษาวิจัย และขอเจริญพรขอบคุณ คุณประทุม บุญแจ่ม คุณยอด วิกละมุข คุณกรรณิการ์ แสงวงผล คุณอรุณี จงสวัสดิ์ทิศา ผู้ให้ความอุปถัมภ์รวมทั้งถวายทุนการศึกษาวิจัย ขออำนวยการท่านผู้มีพระคุณอื่นๆ อีกหลายท่านที่ให้ความสนับสนุนมาด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่เป็นภาระธุระอำนวยความสะดวก และคอยชี้แนะระเบียบปฏิบัติ อนึ่ง ที่จะขาดเสียมิได้ ขออนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง นั่นก็คือญาติโยมผู้ที่ได้ร่วมถวายอาหารบิณฑบาตตลอดมา ถือว่าท่านให้กำลังใจ กำลังใจ กำลังความคิด และสติปัญญาโดยตลอด

อนึ่ง บุญกุศลคุณความดี และประโยชน์อันจะเกิดเกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอบูชาพระคุณมารดาบิดา อุปัชฌาย์อาจารย์ และบูรพาจารย์ทั้งหลายที่ได้สืบทอดหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาจนถึงปัจจุบัน

พระครูวิมลจิตตานุโยค สณฺณจิตโต (ศิริวัฒน์ วิชาพา)

๒๘ มีนาคม ๒๕๕๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๔
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๕
บทที่ ๒ วิธีกรใ้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทศาสนา	
๒.๑ ความหมายและประเภทของโรคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทศาสนา	๑๖
๒.๒ วิธีกรใ้ยาสมุนไพรในการบำบัดรักษาโรคในพระวินยปิฎก	๒๐
๒.๒.๑ ประเภทของยาสมุนไพร	๒๐
๒.๒.๒ องค์ประกอบของยาสมุนไพร	๒๖
๒.๒.๓ วิธีกรใ้ยาสมุนไพร	๓๐
๒.๒.๔ วิธีกรใ้ยาสมุนไพรของหมอชีวกโกมารภัจ	๔๔
๒.๓ วิธีกรใ้ยาสมุนไพรและธรรมเนียมของพระพุทเจ้าและพระสาวก	๔๙
บทที่ ๓ วิธีกรใ้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยในปัจจุบัน	
๓.๑ ที่มาของการแพทย์แผนไทย	๕๖
๓.๑.๑ การแพทย์แผนไทยก่อนประวัติศาสตร์	๕๖
๓.๑.๒ พัฒนาการแห่งการแพทย์แผนไทยในอดีต	๖๐
๓.๑.๓ พัฒนาการแห่งการแพทย์แผนไทยสมัยปัจจุบัน	๖๔

๓.๒ ยาสมุนไพรและวิธีการรักษาโรคในปัจจุบันที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา	๗๐
๓.๒.๑ ความหมายของสมุนไพร	๗๒
๓.๒.๒ วิธีการใช้ยาสมุนไพรบำบัดรักษาโรค	๗๓
๓.๒.๓ ประเภทและสรรพคุณของสมุนไพร	๗๗
๓.๒.๔ สรรพคุณของยาสมุนไพร	๘๐
๓.๒.๕ สมุนไพรที่ใช้ประกอบเครื่องยาและสูตรตำรับยา	๑๐๐
๓.๓ วิธีการปรุงยาสมุนไพร	๑๐๘
๓.๔ สมุฏฐานของโรคในการแพทย์แผนไทย	๑๑๑
๓.๕ หลักทั่วไปในการใช้ยาสมุนไพร	๑๑๖
๓.๖ โทษและอันตรายจากการใช้ยาสมุนไพร	๑๑๘
๓.๗ อาการเจ็บป่วยและโรคที่ไม่ควรใช้ยาสมุนไพร	๑๑๙

บทที่ ๔ วิธีการใช้ยาสมุนไพรเชิงพุทธบูรณาการ

๔.๑ วิธีการใช้ยาสมุนไพรบำบัดรักษาโรคทางกาย	๑๒๕
๔.๑.๑ วิธีการใช้ยาสมุนไพรรักษาโรคทางกาย	๑๒๖
๔.๑.๒ วิธีการใช้ยาสมุนไพรเชิงพุทธบูรณาการในการรักษาโรคทางกาย	๑๓๘
๔.๒ วิธีการใช้ธรรมโอสถกับสมุนไพรเพื่อบำบัดและรักษาโรคทางใจ	๑๔๑
๔.๓ วิธีการใช้ยาสมุนไพรเชิงพุทธบูรณาการในการรักษาโรคแบบองค์รวม	๑๕๑

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๖๔
๕.๒ อภิปรายผล	๑๖๖
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๖๘
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๖๘
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	๑๖๘

บรรณานุกรม	๑๗๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๗๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อที่ใช้นี้ เป็นการอ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนอรรถกถาและฎีกาภาษาบาลีใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตามเล่ม ดังนี้

ก. คำย่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาไทย)
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	จุลวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุลวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	ปริวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขนธวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขนธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิภิกขคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิภิกขวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก	มัชฌิมนิการ	มัชฌิมปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)

ม.อุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปปริปันณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาตร	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง..ทสก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)

ข. ค่ายอัครมหารักรรณ

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	สมณฑปาสาทิกา	มหาวิภังคอุทกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	สมณฑปาสาทิกา	มหาวิภังคอุทกถา	(ภาษาบาลี)
กษ.ขา.อ.	(บาลี)	=	กษ.ขา.วินัยปิฎก			(ภาษาบาลี)
วิ.สงค.ห.	(บาลี)	=	วินัยสงคหอุทกถา			(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สมุททลลิตาสนี	สีลกขณชวคคอุทกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบทกถา		(ภาษาไทย)
ม.อุ.อ.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	ปปญจสุทหนีอุปปริปันณาสกอุทกถา		(ภาษาบาลี)

คำชี้แจงการใช้หมายเลขในคัมภีร์พระไตรปิฎก

การใช้หมายเลขย่อในพระไตรปิฎก จะแจ้ง เล่มที่/ข้อที่/หน้า ดังนี้ ตัวอย่าง : อง.ทสก . (ไทย) ๒๔/๙๓/๒๑๖-๒๑๘ หมายถึง พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย) เลขที่ ๒๔ ข้อที่ ๙๓ หน้า ๒๑๖-๒๑๘

คำชี้แจงการใช้หมายเลขในคัมภีร์อรรถกถา

การใช้หมายเลขย่อในคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้ง เล่มที่/ข้อที่/ หน้า ดังนี้ ตัวอย่าง : ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขณธวคคอุฏกถา (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐